

Filipino

Ikaapat na Markahan Modyul 3-Ikatlong Linggo

**Nobela: NOLI ME TANGERE
(Dr. Jose P. Rizal)**

**Mga Mahahalagang Pangyayari sa
Kabanata 1-20**

Panimula

Naging makabuluhan ang iyong pag-aaral sa mga kaligiran at kasaysayan at mga tauhan ng nobelang *Noli Me Tangere*. Natutunan mo ang mga layunin at mga dahilan kung papaano nabuo ang nobela at ang mga tauhan sa kwento na may kaugnayan sa totoong buhay na naging bahagi sa buhay ng ating pambansang bayani, Masisilayan mo rin ang mga kultura at paniniwala ng mga Pilipino sa piling kabanata sa nobela.

Sa araling ito, matutuklasan at mauunawaan mo ang mga mahahalagang pangyayaring naganap sa buhay ng mga tauhan at ang mga angkop na ekspresyon sa pagpapahayag ng damdamin.

MGA PINAKAMAHALAGANG KASANAYANG PAMPAGKATUTO (MELC)

F9PN-IVd-58 -Naibabahagi ang sariling damdamin sa tinalakay ng mga pangyayaring naganap sa buhay ng tauhan.

F9PB-IVd-58 -Nailalahad ang sariling pananaw sa kapangyarihan ng pag-ibig sa magulang, sa kasintahan, sa kapwa at sa bayan

F9PT-IVd-58 -Napapangkat ang mga salita ayon sa antas ng pormalidad ng gamit nito (*level of formality*)

F9PU-IVd-60 - Nakasusulat ng iskrip ng *Mock Trial* tungkol sa tunggalian ng mga tauhan sa akda.

F9WG-IVd-60 - Nagagamit ang mga angkop na ekspresyon sa pagpapahayag ng damdamin at matibay na paninindigan.

Subukin

Panuto: Basahin at unawain ang mga katanungan at piliin ang pinakatamang sagot sa mga pagpipiliian. Isulat sa papel ang sagot. Huwag kalimutang isulat ang pangalan, taon at pangkat at bilang ng modyul.

1. Si Kapitan Tiago ay pinakamayamang mangangalakal sa bayan ng _____.
A. Hardin ng Botanico   B. San Diego   C. Binondo   D. Obando
2. Ano ang ibinigay ni Maria Clara kay Crisostomo Ibarra bago siya pumunta ng Europa?
A. dahon ng sambong   B. panyo na may borda   C. pera   D. alahas
3. Saan nagtungo si Ibarra matapos siyang makipagkita kay Maria Clara?
A. Hardin ng Botanico   B. San Diego   C. Pasig   D. Obando
4. Ang pag-aagawan ng upuan nina Padre Damaso at Padre Salvi ay sumisimbolo ng pagiging _____.
A. makapangyarihan   B. malakas   C. mayaman   D. matalino
5. Ang pagpapakilala ni Crisostomo Ibarra sa kanyang sarili sa mga babaeng Pilipina ay nangangahulugang _____.
A. Siya lamang ang may lakas-loob ng gayon.
B. Nais lamang niyang magyabang sa mga kababaihan.
C. Si Ibarra ay manggagaya ng kaugalian sa ibang bansa.
D. May magagandang kaugalian ang ibang bansa na maaari nating tangkilikin.

6. Ang paghalik sa kamay ng mga Pilipino sa mga pari noong unang panahon ay nagpapakita ng pagiging;
  - A. mapagmataas ng mga Pilipino
  - B. mayabang ang mga Pilipino
  - C. mababang pagtingin ng mga Prayle sa mga Pilipino.
  - D. larawan ng pagkaama ng mga Prayle sa mga Pilipino.
7. "Lagi mo ba akong naaalala? Sa pahayag na yan, anong damdamin ang nangingibabaw?
  - A. nagagalit
  - B. nagtatampo
  - C. nagseselos
  - D. naiinip
8. "Kahit minsan ba ay hindi mo ako nalimot sa ibang bansa"? Sa pahayag na yan, anong damdaming ang nangingibabaw?
  - A. nagdadamdin
  - B. napipikon
  - C. nagagalit
  - D. nanghihinayang
9. Anong damdamin ang ipinahiwatig kapag babae ang nagsasalita ng ganito sa kanyang katipan? "Marami bang lungsod kang nararating at marami kang babaeng nakilala"?
  - A. nagagalit
  - B. nagtatampo
  - C. nagseselos
  - D. naiinip
10. Sumama ang loob ng dalaga nang malaman niyang iniwan siya ng kasintahan upang mag-aaral sa ibang bansa, ano ang kahulugan ng pahayag na sinalungguhitan?
  - A. naawa
  - B. nabigo
  - C. nagdamdam
  - D. nalungkot
11. Ang mga sumusunod ay mga pinagkakakitaan o negosyo ni Kapitan Tiago, **maliban sa isa?**
  - A. negosyo ng opium
  - B. paupahang bahay para sa mga dayuhan
  - C. konsesyon ng pagkain para sa mga preso
  - D. kontrata sa kabayo at iba't ibang kompanya
12. Nagpunta si Crisostomo Ibarra sa Escolta kasama ang kanyang kaibigan. Ano ang salitang balbal ng kaibigan?
  - A. katoto
  - B. igan
  - C. kasuyo
  - D. utol
13. Sino ang namumuno o tagahatol sa korte?
  - A. suspek
  - B. tagapagtanggol
  - C. taga-usig
  - D. hukom
14. Dumating ang utol ni Tarsilo. Ano ang pormal na salita ng utol?
  - A. kakusa
  - B. kompare
  - C. kaibigan
  - D. kapatid
15. Alin sa sumusunod ang balbal na salita?
  - A. doktor
  - B. pulis
  - C. bahay
  - D. parak

NOLI ME TANGERE

Kabanata 1-10

(Unang Araw)

Alamin

- A. Naibabahagi ang sariling damdamin batay sa pangyayaring naganap sa buhay ng tauhan.
- B. Nakikilala ang mga tauhan gamit ang ekspresyon sa pagpapahayag ng damdamin sa kanilang pahayag.

Balikan

Panuto: Kilalanin kung sino ang tinutukoy na tauhan sa mga sumusunod na pahayag. Isulat ang sagot sa patlang.

- _____ 1. Ang nag-aruga kay Maria Clara.
- _____ 2. Kinikilalang ama ni Maria Clara.
- _____ 3. Siya ang binatang nag-aaral sa Europa.
- _____ 4. Siya ang kasintahan ni Crisostomo Ibarra.
- _____ 5. Isang Pransiskanong pari na dating kura ng San Diego.

Tuklasin

Panuto: Basahin at unawain ang kabanata 1-10 nobelang *Noli Me Tangere*.

Kabanata 1: Ang Pagtitipon

Isang malaking pagtitipon ang gaganapin sa bahay ni Don Santiago de los Santos o mas kilala sa tawag na Kapitan Tiago sa Kalye Anluwage upang salubungin ang isang binata na galing Europa. Sikat at malaki ang kanyang impluwensya dahil siya ang dating alkade ng kanilang lugar. Nagkaroon ng kanya-kanyang pagpapahayag na nagresulta sa mainit na sagutan sa pagitan ng mga panauhin laban kay Padre Damaso. Hindi na napigilan ng pari na mailabas ang kanyang mapanlait na ugali laban sa mga Indio.

Sinabi din ni Padre Damaso na hindi dapat manghimasok ang hari sa pagpaparusa ng simbahan sa mga erehe. Ngunit ito ay tinutulan ni Tinyente Guevarra, batid niya na may karapatan ang Kapitan Heneral sa pagpaparusa dahil ito ang kinatawan ng hari ng bansa. Pinalipat si Padre Damaso sa ibang lugar dahil pinahukay nito ang bangkay ng isang marangal na lalaki na napagkamalang isang erehe dahil sa hindi nito pagkumpisal.

Iniwan ni Tinyente Guevarra ang umpukan. Pinakalma naman ni Padre Sibyla ang galit na galit na si Padre Damaso. Kinalaunan ay nagpatuloy na muli ang pagtitipon.

Kabanata 2: Crisostomo Ibarra

Nagulat sina Padre Sibyla at Padre Damaso ng makita nila ang kasamang panauhin ni Kapitan Tiago. Siya ang anak ng yumaong kaibigan ni Kapitan Tiago, si Don Crisostomo Ibarra, na galing pang Europa. Siya ay nakabihis ng luksang kasuotan. Makikita sa kaniyang galaw at anyo ang pagiging malusog sa isipan at pangangatawan. Makikita ang bahid ng pagiging banyaga dahil sa kanyang mapupulang pisngi. Nagtangkang kamayan ni Ibarra si Padre Damaso sa pag-aakalang ito ay matalik na kaibigan ng yumaong ama. Ngunit ikinaila ni Padre Damaso na kaibigan nga niya ang ama ni Ibarra.

Sandaling tinalikuran ni Ibarra ang pari upang kausapin si Tinyente Guevarra. Masaya ang tinyente dahil sa ligtas na pagdating ni Ibarra. Ikinuwento rin ng tinyente ang patungkol sa kabutihang asal ng yumaong ama ni Ibarra. Nabawasan ang pag-aalinlangan ni Ibarra sa tunay na kinahatnan ng ama dahil hanggang ngayon ay wala pa rin siyang nalalaman tungkol sa pagkamatay ng ama. Nilisan ng tinyente ang bulwagan at naiwang mag-isa si Ibarra. Nilapitan niya ang mga kababaihan. Batid niyang hindi niya mapipigilang hindi batiin ang mga hiyas ng Pilipinas. Kasunod namang nilapitan ni Ibarra ang grupo ng mga kalalakihan. Isang kaugalian sa Alemanya na ipakilala ang sarili sa grupo ng mga panauhin kung ito ay walang kasama at makausap sa isang pagtitipon. Humingi ito ng pasensya dahil sa nasabing kaugalian. Ginawa niya ang kaugaliang ito hindi para ipaalam na siya'y galing sa ibang lugar kundi dahil ito ang nararapat niyang gawin. Nagpakilala siya bilang si Crisostomo Ibarra Y Magsalin. Isang ginoo ang lumapit kay Ibarra na may magandang suot na makikitaan ng mga makikinang na dyamanteng butones. Siya si Kapitan Tinong, matalik na kaibigan ni Kapitan Tiago. Handa na ang lahat para sa hapunan.

Kabanata 3: Ang Hapunan

Galit na galit pa rin si Padre Damaso dahil sa mainit na talakayan na nangyari. Sinisipa niya lahat ng mga silyang nakaharang sa dadaanan niya. Magkausap naman sina Don Tiburcio at Padre Sibyla habang papalapit sa hapag kainan. Dahil sa paggigititan, natapakan ng tinyente ang laylayan ng damit ni Donya Victorina dahil kung bakit nagalit ito. Umupo sa kabisera si Ibarra samantalang pinagtatalunan naman ng dalawang pari kung sino ang dapat maupo sa sentrong upuan. Para kay Padre Sibyla, si Padre Damaso dapat ang maupo doon dahil siya ang matagal nang kaibigan ni Kapitan Tiago at siya din ang kumpesor ng pamilya nito. Hindi sumang-ayon si Padre Damaso. Sa halip, iginiit niya na si Padre Sibyla ang nararapat na umupo doon dahil siya ang kura sa lugar na iyon. Upo na sana si Padre Sibyla nang napansin niya ang tinyente at inalok ang upuan. Tumanggi ang tinyente sa kadahilangang ayaw niyang pumagitna sa dalawang pari. Wala man lang nakaalala sa may pahanda kundi si Ibarra. Ngunit tumanggi si Kapitan Tiago, katulad ng nagyayari sa karaniwang handaan. Mas lalo namang tumindi ang galit ni Padre Damaso ng inihanda sa kaniya ang tinola na puro upo, leeg, at pakpak. Habang ang inihanda naman kay Ibarra ay puro masasarap na bahagi ng tinola dahil niluto naman talaga ito para sa kanya. Habang nasa hapagkainan, patuloy ang pakikipag-usap ni Ibarra sa iba pang panauhin. Batay sa sagot ni Ibarra sa tanong ni Laruja, siya ay mahigit pitong taong nawala sa Pilipinas pero kahit kailan hindi niya ito nakalimutan. Sa halip, ang Pilipinas pa ang nakalimot sa kanya dahil wala man lang nagbalita sa kanya ng kinahantungan ng kanyang ama na si Don Rafael. Tinanong ni Donya Victorina kung bakit hindi ito tumelegrama. Ito ay dahil nasa ibang bayan siya ng dalawang taon.

Kabanata 4: Erehe at Pilibustero

Lumabas si Ibarra upang makalanhap ng sariwang hangin. Binaybay niya ang daan papuntang plasa ng Binondo. Napansin niya na ganun parin ang itsura ng lugar. Pitong taon siya nawala pero parang nawala lang siya ng napakaikling gabi dahil wala man lang

nagbago. Nandoon pa rin ang ang mga tintera ng prutas at gulay bago siya umalis papuntang Europa. Sa paningin ni Ibarra ay wala man lang pag-unlad ang siyudad na iyon.

Habang pinagmamasdan ang paligid may naramdaman siyang tumapik sa kaniyang balikat. Naroon si Tinyente Guevarra. Nagtanong si Ibarra sa tinyente kung alam niya ba ang dahilan ng pagkabilanggo ng ama. Isinalaysay ni Tinyente Guevarra ang dahilan habang sila ay pabalik sa kwartel. Ayon sa kwento ng tinyente, si Don Rafael ang pinakamayaman sa kanyang lalawigan. Marami ang gumagalang at nagmamahal sa kaniya, meron din namang mga galit at naiinggit. Ilang buwan matapos ang pag-alis ni Ibarra, naging mainit sa isa't-isa sina Don Rafael at Padre Damaso. Inakusahan si Don Rafael na hindi nangungumpisal.

Nung mga panahon na iyon ay mayroong isang Kastilang artiljero na naging tampulan ng tukso dahil sa kamang-mangan. Isang araw ay binigyan ng isang dokumento ang artiljero, nagdunung-dunungan ito sa pagbasa. Pinagtatawanan siya ng isang grupo ng mga bata. Sa galit ng kastila ay hinabol nito ang mga paslit. Nang hindi niya mahabol ang mga nang-aasar na bata ay binato niya ito ng baston. Tumama naman ang baston sa ulo ng isang bata dahilan kung bakit ito natumba sa kalsada. Kinuha naman ng artiljero ang pagkakataon para pagsisipain ito. Nagkataong dumaan doon si Don Rafael. Hinawakan agad niya ang artiljero sa bisig at inawat ito. Dahil sa malaking pangangatawang ni Don Rafael, inakala nilang sinasaktan nito ang artiljero. Sa pag-alma ng artiljero, umitsa ito ilang talampakan mula sa kinatatayuan ni Don Rafael. Tumama ang ulo ng artiljero sa malaking bato dahilan kung bakit sumuka ito ng dugo at namatay makalipas ang ilang sandali. Nag-imbestiga ang pulisya, nakulong si Don Rafael at naglabasan ang mga lihim na kaaway nito. Inakusahan si Don Rafael na erehe at pilibustero. Humingi ng tulong ang tinyente upang mapawalang sala si Don Rafael nung mga panahong iyon. Subalit walang naglakas ng loob na tumulong sa pangangamba na baka magkakaso rin sila. Nagsulputan ang mga kaaway ni Don Rafael at dumami ang huwad na testigo laban sa kanya. Namatay si Don Rafael sa likod ng mga rehas na bakal ng walang mahal sa buhay na nakiramay. Nakakapanghinayang dahil kung kailan nalagutan ng hiniga si Don Rafael ay saka palang napatunayan na siya ay walang sala.

Kabanata 5: Ang Liwanag sa Gabing Madilim

Dumating si Ibarra sa kanyang tinutuluyan sa Fonda de Lala. Agad itong naupo sa kanyang silid. Nagmasid-masid ito sa kapaligiran habang may gulong tumatakbo sa kanyang isip dahil sa sinapit ng ama. Natanaw niya mula sa kanyang bintana ang maliwanag na bahay sa kabila ng ilog. Naririnig niya ang tunog na gawa ng orkestra at ang kalansing ng mga piggan at kubyertos. Natanaw din niya ang isang magandang babae na may balingkinitan na pangangatawan at may kasuotang diyamante at ginto. Siya si Maria Clara. Giliw na giliw na nakatingin ang lahat sa ganda ng dalaga. Dahil sa pagod ng isip at katawan ni Ibarra ay mabilis siyang nahimlay.

Kabanata 6: Kapitan Tiago

Si Kapitan Tiago ay maliit at may kutis na kayumanggi. Batid sa itsura niya ang pagiging masunurin at pagiging relihiyoso. Meron siyang maitim na buhok, singkit na mga mata, at matangos na ilong. Naniniwala siya na ang pagiging malapit niya sa Diyos at sa simbahan ay base sa magandang gawa. Hindi ito nagdadasal kahit na may matinding pangangailangan. Sapagkat napakayaman, pera ang kaniyang pinagdarasal. Sa tirahan ni Kapitan Tiago ay makikitang isang magandang kapilya na puno ng santo't santa. Hindi siya nagpapahuli kung abuloy sa panrelihiyon ang pag-uusapan. Malapit din si Kapitan Tiago sa pamahalaan katulad ng pagiging malapit nito sa simbahan. Handa siyang sumunod kahit sa

mga maliliit na opisyal. Mapulitika si Kapitan Tiago. Lagi siyang may handang orkestra na bumabati at humaharana sa mga kaarawan ng Kapitan Heneral, alkalde at mga piskal.

Umalis si Kapitan Tiago sa simbahan ng mamatay ang Dominikong pari. Sa kanyang pagbibinata ay hinarap niya ang pagiging mangangalakal. Nakilala at kalauna'y pinakasalan niya ang isang magandang babae na taga-Santa Cruz, si Pia Alba. Nagtulungan ang dalawa upang paunlarin ang kanilang kabuhayan. Panay ang pagpapayaman ng dalawa ngunit ang isang malungkot na pangyayari sa anim na taon nilang pagsasama ay hindi man lang sila nagkaanak. Pinayuhan siya ni Padre Damaso na magpunta sa Obando, sumayaw at humingi ng isang sanggol na lalaki sa piyesta ni San Pascual Bailon. Dahil sa payo ay nagdalang tao si Donya Pia. Pero isang napakaselang paglilihi ang dinanas nito. Naging malungkutin siya at nawala ang dating matamis na ngiti. Isang napakataas na lagnat ang dumapo dito dahilang ng kanyang pagkamatay. Naiwan niya ang isang magandang sanggol na babae. Pinangalanan itong Maria Clara bilang pasasalamat kina Nuestra Señora de Salambao at Santa Clara. Naging ninong ni Maria Clara si Padre Damaso dahil ito ay kaibigan at tagapayo ng mag-asawa. Lumaki si Maria Clara sa pangangalaga ni Tiya Isabel. Nanirahan ito sa San Diego dahil tuwang-tuwa sa kaniya si Padre Damaso. Ipinasok sa kumbento ng Santa Catalina si Maria Clara nang siya ay magdalaga. Kailangan daw nitong matutunan ang isang istriktong pag-aaral kung paano maging relihiyosa. Malungkot siyang nagpaalam kay Padre Damaso at kay Ibarra na siyang kaibigan niya simula pagkabata. Pitong taon itong mamamalagi sa kumbento kung saan ay paminsan-minsan lang maaaring makausap ang mga tagalabas sa pamamagitan ng mga siwang ng rehas na bakal. Nang pumasok sa beaterio si Maria Clara ay siya namang alis ni Crisostomo Ibarra.

Kabanata 7: Ligawan sa Asotea

Sa simbahan palang ay di na mapakali si Maria Clara dahil alam niyang darating si Ibarra sa araw na iyon. Sa bahay, matapos ang almusal, naggagantsilyo si Maria Clara upang hindi mainip sa pag-hintay. Hindi mapakali ang dalaga sa tuwing may karwaheng hihinto sa tapat ng kanilang bahay sa pag-aakalang si Ibarra na ang dumating.

Pinayuhan ng doktor na magbakasyon si Maria Clara sa San Diego upang muling maibalik ang pamumula ng pisngi nito. Tuwang tuwa naman si Maria Clara dahil doon ay makikita niya si Ibarra. Ilang saglit lang ay dumating na ang binata. Hindi maitago ang pananabik ni Maria Clara kay Ibarra. Pumasok si Maria Clara sa kanyang silid upang magayos ng sarili habang tinutulungan naman siya ni Tiya Isabel. Nagkita ang dalawa sa asotea at doon nag-usap. Nagkaroon ng masinsinang usapan tungkol sa kanilang nararamdaman at sumpaan sa isa't-isa. Sabay na sinariwa ang kanilang karanasan nung sila'y bata pa pati na rin ang kanilang mga pag-aaway at pagbabati. Ipinakita ni Ibarra ang tuyong dahon ng sambong na nasa pitaka niya. Ipinakita din ni Ibarra ang liham niya kay Maria Clara bago siya magtungo papuntang Europa. Sinabi niya na ang dahilang ng kanyang pagpunta sa San Diego ay dahil sa ama. Ito raw ay makakabuti sa kanyang kinabukasan. Habang nagbabasa si Maria Clara ay pinatigil siya ni Ibarra dahil naalala niyang Todos los Santos na bukas at marami pa siyang gagawin. Hindi napigiling maluha ni Maria Clara dahil sa pangungulila niya kay Ibarra. Inutusan naman siya ni Kapitan Tiago na magtirik ng pinakamahal na kandila kay San Roque at San Rafael dahil napakaraming bandido sa daan.

Kabanata 8: Ang mga Alaala

Ang kalungkutang naramdaman ni Ibarra sa pag-alis niya sa bahay ni Maria Clara ay napalitan ng kagalakan nang libutin niya ang kamaynilaan sakay sa kalesa. Nandoon parin ang ingay at gulo ng maraming karwahe, kalesa at kareta. Ikinalungkot ni Ibarra ang walang pagbabagong naganap sa lalawigan. Baku-bako parin ang mga kalsada at nandoon pa rin ang makapal na alikabok na pumupuwing sa lahat ng nagdadaan. Ang mga alikabok ay

nagiging malagkit na putik kapag umuulan na siyang tumatalsik sa mga taong dumadaan. Pagkatuyo ng daan ay sapilitang pinagtatambak ng baku-bakong daan ang mga billanggo habang nakakadena ang mga paa. Ang palo ng mga gwardiya sibil ang lumalatay sa katawan ng mga bilanggo dahil sa mala-pagong na pagkilos nito. Natanaw ng binata ang pagbabago sa Escolta. Ang dating hilera ng bodega ay naging mga gusali na. Nakita din ni Ibarra ang pagawaan ng tabako sa Arroceros. Nandoon parin ang mga kakabaihang nagtutulong-tulong sa pagpapatuyo ng dahon ng tabako. Habang patuloy na nagmamasid si Ibarra sa paligid ay may natanaw siyang isang karwaheng papalapit sa kaniya. Nakasakay doon si Padre Damaso na nakakunot ang noo at tila may malalim na iniisip. Sa pagdaan ng karwaheng sinasakyan ni Ibarra sa Hardin ng Botaniko, naalala niya ang magagandang halaman sa Europa. Agad namang naparam sa isip ng binata ang maririkit at makukulay na mga bulaklak sa hardin ng mapadaan sa Bagumbayan na kilala bilang lugar ng kamatayan.

Nanariwa sa kanya ang payo ng kanyang gurong pari na ang karunungan daw ang siyang liwanag sa kamangmangan. Kung may pagkakataon na mangibang bansa ay kuhanin ang oportunidad dahil ito ang magpapaunlad sa sarili na siyang makakatulong din sa pagpapaunlad ng bansang kinabibilangan.

Kabanata 9: Ang Balita Tungkol sa Bayan

Papunta si Padre Damaso sa bahay nila Kapitan Tiago nang makasalubong nito si Ibarra. Naabutan ni Padre Damaso si Maria Clara at Tiya Isabel na papunta sa beateryo upang kuhanin ang mga gamit ng dalaga. Parang di sang-ayon ang pari kaya bubulong-bulong itong tumungo sa bahay ng kapitan. Niyaya ni Padre Damaso si Kapitan Tiago sa silid-aklatan upang mag-usap ng masinsinan. Sa kabilang dako, si Padre Sibyla naman ay madaling tumungo sa kumbento pagkatapos ng kaniyang misa. Naabutan niya ang isang matandang pari na nakaupo sa silya. Nanlalalim ang mga mata nito at parang naninilaw ang balat. Bakas sa itsura nito ang malapit ng kamatayan dahil sa katandaan at karamdaman.

Naparon si Padre Sibyla upang ikwento sa matandang pari na puro kasinungalingan ang mga paratang ng mga tao laban kay Ibarra. Ikinuwento din ni Padre Sibyla ang kamuntikan nang matuloy na pag-aaway nina Ibarra at Padre Damaso. Isinalaysay din ng pari ang planong pagpapakasal ni Ibarra kay Maria Clara. Ani ng matandang may sakit na hindi na dapat nila dagdagan ang kanilang kasalanan dahil dadating ang oras na haharap na sila sa Panginoon. Natututo na rin ang mga Indio sa tamang paghawak ng kanilang yaman.

Nagpahayag ng kanyang saloobin si Padre Damaso kay Kapitan Tiago. Hindi daw sana nangyari ang lahat kung mas naging madalas ang paghingi ng payo ni Maria Clara sa kanya. Hindi mapakaling tumungo si Kapitan Tiago sa silid dasalan at pinagpapapatay ang mga mamahaling kandilang pinasindihan niya kay Maria Clara upang makarating ng payapa si Ibarra sa patutunguhan.

Kabanata 10: Bayan ng San Diego

Ang bayan ng San Diego ay matatagpuan sa gitna ng palayan na siyang malapit din sa lawa. Ito ay mayaman sa asukal, kape, prutas, at bigas. Makikita ang naglalarong mga bata sa lungsod kung maganda ang panahon dito. May ilang umaakyat sa kampanaryo, sa tuktok nito ay may makikitang isang napakahabang ilog na parang kristal na ahas nanakahimlay sa luntiang paligid. Ayon sa isang alamat, may isang matandang Kastila ang dumating sa San Diego. Binili niya ang lupa sa pamamagitan ng damit, salapi, at mga alahas.

Matapos ipakita ng matanda ang kayamanan ay bigla itong naglaho. Inakala ng lahat na ang matanda ay isang engkanto. Isang araw ay may umalingasaw na amoy. Natagpuang nakabitin sa puno ng balite ang isang naaagnas na bangkay. Sa takot ng lahat ay tinapon ang mga alahas nito sa ilog at sinunog ang kaniyang mga damit. Nailibing ang bangkay ngunit wala nang naglalakas ng loob na dumaan sa lugar na iyon.

Dumating ang isang mestisong Kastila na nagpakilala bilang anak ng namatay. Siya si Don Saturnino. Nagtayo siya ng bahay sa lugar ng pinaglibingan sa ama. Siya ay masikap at masigasig sa pagtatrabaho. Inayos niya ang libingan ng ama at dinadalaw ito paminsan-minsan. Nagpakasal si Don Saturnino sa isang Manilenya. Si Don Rafael ang naging anak nila. Giliw na giliw ang mga magsasaka kay Don Rafael dahil sa masikap niyang pagpapaunlad ng lugar. Mula sa pagiging baryo ay naging nayon ang lugar. Ang pamumunong ito ang naging ugat kung bakit may ilang galit at inggit kay Don Rafael.

Talakayin

Mula sa binasang buod ng mga kabanata ay iyong nalalaman ang naging kapalaran ng mga tauhan. Ngayon sagutin natin ang ilang gawaing magpapalawak sa pag-unawa sa nobela.

Gawain 1: Paglinang sa Talasalitaan

Hanapin sa hanay B ang kahulugan ng mga salitang nasa Hanay A. Isulat ang titik lamang.

Hanay A

1. beateryo
2. kalansing
3. kubyertos
4. bulwagan
5. pilibustero
6. Indio
7. erehe
8. Todos los Santos
9. Asotea
10. prayle

Hanay B

- A. malaking sala
- B. panlibak sa mga Pilipino
- C. tunog ng pera
- D. gamit sa pagkain
- E. balkunahe
- F. taong di sumasang-ayon sa simbahan
- G. araw ng mga patay
- H. pari
- I. kumbento
- J. tumiwalag sa pamahalaan

Gawain 2: Sagutin ang mga sumusunod batay sa iyong naunawaan sa mga kabanatang iyong binasa. Isulat ang sagot sa papel.

1. Ilarawan ang bayan ng San Diego?
2. Ano ang ipinangako ni Crisostomo Ibarra sa libingan ng kanyang ina?
3. Ibigay ang dahilan kung bakit pinapunta si Crisostomo Ibarra sa Europa?
4. Anong kaugalian at pagpapahalagang Pilipino ang binigyang diin sa kabanata 7?
5. Anong paksa ang pinag-usapan na nagpainit sa mga damdamin nina Padre Damaso at Tenyente Guevarra?

Gawain 3: Ibigay ang damdamin sa mga sumusunod na pahayag ng mga tauhan.

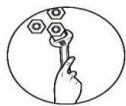
- Mayroong po, ginang, dalawang malinaw kaysa mga mata ninyo. Kaya lang ay nakatingin ako sa kulot ng inyong buhok”, pangangatwiran ng militar sabay layo.
A. paghanga   B. pangungutya   C. pagkainis   D. pagdadalamhati
- “Palagay ko’y tama ang payo ng doctor na magbakasyon ka muna sa probinsya. Namutla ka at kailangan mo ng sariwang hangin.” wika ni Kapitan Tiago.
A. nag-alala   B. natatakot   C. natutuwa   D. nagtataka
- “Isinumpa kong ...paliligayahin...at sa pagkakataong ito ay inuulit ko sa iyo ang sumpang iyon.” Sabi ni Crisostomo Ibarra.
A. nagmamahal   B. nagmamakaawa   C. nalulungkot   D. natatakot
- “Dapat mong isipin ang tungkulin mo at kinabukasan. Dapat mong tuklasin ang karunungan ng buhay na hindi maibibigay sa iyo ng sarili mong bayan upang pakinabangan ka niya sa ibang araw.”
A. Nagagalit   B. nangangaral   C. nagtatampo   D. nambibintang
- “Hindi ako nakapaglakbay na tulad mo. Wala akong narating kundi Maynila at Antipolo at ang bayan mo. Ngunit mula nang magpaalam ako sa iyo bago pumasok sa kumbento ay lagi kitang naaalala at hindi kita nilimot kahit iniutos ng aking kompesor na limutin kita.”
A. nag-aalala   B. nagagalit   C. nalulungkot   D. nanunumbat
- “Tayo na mga bata. Ipinaghanda kayo ng masasarap na pagkain ng inyong ina sa hapunan.”
A. masaya   B. nasasabik   C. natutuwa   D. naglalambing
- ...Iyan ang mga masamang epekto ng pagpapadala sa Europa ng mga kabataang Indio! Kailangang itong ipagbawal ng gobyerno!”
A. pangungutya   B. paninisi   C. paninira   D. pag-aalala
- Ibig na ibig nang sabihin ni Ibarra na “Magtatapos na ang hapunan at busog na ang kanyang Reverencia.....”
A. pagkainis   B. pagkasuklam   C. pagkalungkot   D. pagkakulit
- “Hindi po ba kayo makikisalo sa amin, Don Santiago?” patanong na tawag ni Ibarra.
A. panunumbat   B. pag-aalala   C. paghihinayang   D. pangungutya
- “Puwedeng kilala ko siya,” pagbibigay loob ni Ibarra. “Lamang ay hindi ko na naalala ngayon.”
A. pagpaumanhin   B. paggalang   C. pangungutya   D. pagkalimot

Isaisip

Alam mo ba?

Ang mga pangyayari sa kabanata 1 hanggang 10 ay nakapokus sa mahalagang pangyayari sa buhay ng pangunahing tauhan na si Crisostomo Magsalin Ibarra. Dito makikita rin natin ang mga kaugaliang Pilipino na magpahanggang ngayon ay naipapamalas pa rin ng mga mamamayang Pilipino.

Isagawa

Gawain 1: Ibigay ang iyong damdamin batay sa pangyayaring naganap sa kabanata. Piliin sa loob ng kahon ang iyong sagot.

pagkasabik	pagkainis	pag-alala	pangangamba	pagkakilig
pagkatuwa	paghanga	pagkaawa	pagkadismaya	pagkahiya

1. Pagtatalo nina Padre Damaso at Tinyente Guevarra sa bahay ni Kapitan Tiago.
2. Inalok ni Crisostomo Ibarra si Kapitan Tiago na makisalo sa kanyang handaan.
3. Ikinalungkot ni Ibarra ang walang pagbabagong naganap sa lalawigan.
4. Masayang- masaya si Kapitan Tiago nang nabuntis ang kanyang asawa.
5. Hindi mapalagay si Maria Clara nang malaman niya na dadalaw si Crisostomo Ibarra.
6. Hindi inaasahan ni Don Rafael Ibarra na sa kanyang pag-awat sa artelyero ay naitulak niya ito at nauntog ang ulo sa malaking bato at ito'y namatay.
7. Luhaan at punumpuno ng himutok ang dibdib ni Ibarra nang lisanin niya ang sementeryo matapos niyang malamang wala roon ang labi ng kanyang ama.
8. Napatingin ang lahat ng mga panauhin nang nakita si Ibarra ang kanyang malusog na isipan at pangangatawan. Makikita ang bahid ng pagiging banyaga dahil sa kanyang mapupulang pisngi.
9. Ang pagtangi ni Padre Damaso na hindi niya kilala ang kanyang ama ni Crisostomo Ibarra.
10. Ilang oras ng hindi pag-uwi ng bahay ang mga anak ni Sisa

Aralin

4.3

NOLI ME TANGERE

Kabanata 11-20

(Ikalawang Araw)

Alamin

1. Nailalarawan ang kapangyarihan ng pag-ibig sa magulang, sa kasintahan, sa kapwa at sa bayan.
2. Nasusuri ang mga pahayag ng mga tauhan na sumasalamin sa pagmamahalan sa magulang, sa kasintahan, sa kapwa at sa bayan.

Balikan

Panuto: Pagsunod-sunurin ng mga pangyayari gamit ang bilang 1-5 sa nakaraang kabanata. Isulat patlang ang bilang.

- ___1. Isinalaysay ni Crisostomo Ibarra ang kanyang mga naging karanasan sa Europa .
- ___2. Nagbigay ng isang malaking handaan si Kapitan Tiago para kay Crisostomo Ibarra.
- ___3. Pumunta si Crisostomo Ibarra sa bahay ni Maria Clara para bisitahin ang kasintahan.
- ___4. Ikinuwento ni Tenyente Guevarra ang mapait na sinapit ni Don Rafael Ibarra.
- ___5. Nag-agawan ng upuan sina Padre Sibylla at Padre Damaso.

Tuklasin

Panuto: Basahin at unawain ang kabanata 1-10 ng nobelang *Noli Me Tangere*.

Kabanata 11: Ang mga Makapangyarihan

Ang mga tao na kinikilalang makapangyarihan o casique sa bayan ng San Diego ay mabibilang lamang. Ito diumano ay katulad ng Roma at Italya sa mahigpit na agawan sa kapangyarihan sa pamumuno sa bayan. Hindi naman kabilang dito sina Don Rafael, Kapitan Tiyago, at ilang namumuno sa pamahalaan. Kahit na si Don Rafael ang pinakamayaman, iginagalang ng lahat, at pinagkakautangan ng marami ay hindi pa rin siya ang nagmamay-ari ng kapangyarihan sa bayang iyon. Wala namang posisyon sa lipon ng mga makapangyarihan si Kapitan Tiyago na may mga ari-arian din, kabilang sa mataas na antas ng lipunan, sinasalubong ng banda ng musiko, at pinagsisilbihan ng masasarap na pagkain. Ang posisyon diumano sa pamahalaan tulad ng gobernadorcillo o kapitan sa bayan ay mabibili sa halagang P5,000 at madalas pa na kagalitan ng alkalde mayor. Kung tatanungin kung sino ba talaga ang makapangyarihan sa bayan ng San Diego, ito ay walang iba kundi ang kura paroko sa simbahan at ang Alperes na siyang puno ng mga gwardya sibil. Si Padre Bernardo Salvi ang kura paroko at batang pransiskano na mukhang masasakitin ang siyang pumalit kay Padre Damaso. Higit siyang may kabaitan kumpara kay Padre Damaso. Lasinggero, mapambugbog sa asawa at malupit sa kanyang mga tauhan ang Alperes. Siya ay nakapag-asawa ng isang Pilipina at ito ay si Donya Consolacion na mahilig magkolorete sa mukha. Natural lamang na may palihim na hidwaang nagaganap dahil sa agawan ng kapangyarihan ng dalawang Kastila. Ngunit kapag nasa pampublikong lugar ay ipinapakita nila ang kanilang pakunwaring pagkakasunduan.

Kabanata 12: Araw ng mga Patay

Matatagpuan sa isang malawak na palayan na nababakuran ng lumang pader at kawayan ang sementeryo ng San Diego. May malaking krus na nakatirik sa kalagitnaan nito. Masukal ang libingan at makipot ang daan patungo sa sementeryo. Maputik kung tag-ulan at maalikabok naman kung tag-araw. Noong gabing iyon ay napakalakas ng buhos ng ulan. Dalawang tao ang abala sa paghuhukay sa isang bahagi ng sementeryo. Ang isa ay matagal nang sepulturero samantalang ang katulong nito ay bago pa at hindi mapakali sa kanilang ginagawa. Iniahon ng dalawa ang bangkay na kanilang hinukay na dalawampung araw pa

lamang naililibing mula ng mamatay. Ang utos na paghukay sa bangkay at paglipat nito sa libingan ng mga Intsik ay mula kay Padre Garrote na walang iba kundi si Padre Damaso, ang kura paroko ng panahong iyon.

Kabanata 13: Mga Babala ng Bagyo

Nagtungo si Ibarra sa sementaryo ng San Diego kasama ang kanilang matandang katiwala upang hanapin ang puntod ng kanyang ama na si Don Rafael. Ayon sa katiwala, kanyang tinaniman ng mga bulaklak ng adelpa at sampaguita ang libingan ng ama ng binata. Sa daan ay nasalubong nila ang sepulturero at tinanong nila rito kung saan naroroon ang libingan ng kanyang ama. Ikinasindak ni Ibarra ang ipinagtapat ng sepulturero. Ayon dito, itinaon nila ang bangkay ng kanyang ama sa lawa dahil sa kabigatan nito at hindi na naililibing sa libingan ng mga Intsik. Dagdag pa ng sepulturero, ang utos na kanyang sinunod ay galing sa kura paroko. Napaiyak na lamang ang matandang katiwala sa mga narinig. Matinding galit at poot naman ang naramdaman ni Ibarra kaya iniwan nito ang kausap. Nang makasalubong niya si Padre Salvi ay humingi siya ng paliwanag dito kung bakit nagawa nitong lapastanganin ang bangkay ng kanyang ama. Nalaman naman ni Ibarra sa bandang huli na si Padre Damaso pala ang may kagagawan ng lahat ng iyon.

Kabanata 14: Si Tasyo, ang Baliw o ang Pilosopo?

Kasabay ng araw ng pagdalaw ni Ibarra sa puntod ng kanyang ama ay ang pagdalaw din ni Pilosopo Tasyo sa libingan ng kanyang asawa. Dahil sa kakaiba nitong personalidad ay kilala ng lahat ng tao sa San Diego si Don Anastacio o mas kilala sa tawag na Pilosopo Tasyo. Siya ay laman ng lansangan at lakad ng lakad. Marami siyang pananaw sa pulitika at lipunan. Dahil sa hindi siya nauunawaan ng karamihan ay tinawag nila itong baliw. Galing sa isang mayamang pamilya si Pilosopo Tasyo. Siya ay matalino at matalinghaga kung magsalita. Sa unibersidad ng San Jose ito nag-aral na kalaunan ay pinahinto ng kanyang ina sa paniniwalang ang katalinuhan nito ang magiging dahilan upang makalimutan niya ang Diyos. Nais din ng kanyang ina na mag-pari na lamang ang binatang Tasyo. Ngunit sinuway niya ito at nag-asawa na lamang. Pagkalipas ng isang taon ay maagang nabyudo ang Pilosopo at imbes na mag-asawang muli ay inilaan niya ang kanyang oras sa pagbabasa ng libro. 'Di nagtagal ay napabaya nito ang minanang kabuhayan mula sa kanyang ina. Sa kabila ng paparating na unos at pagguhit ng matatalim na kidlat sa kalangitan ay kapansin-pansin ang kakaibang kasiyahan sa mukha ni Pilosopo Tasyo. Ang mga tao ay nagtataka sa matalinghaga niyang sagot sa kanyang reaksiyon. Ayon sa Pilosopo, ang bagyo ang siyang lilipol sa mga tao at hangad niya ang pagkakaroon ng delubyo na siyang lilinis sa sanlibutan. Iminungkahi din niya sa kapitan ang pagbili ng tagahuli ng kidlat sa halip na mga paputok at kwitis. Tutol din siya sa pagpapatugtog ng mga batingaw sapagkat mapanganib ito kapag kumukulog. Pinagtawanan naman siya ng mga taong nakarinig sa kanyang mga sinabi. Nagpunta si Pilosopo Tasyo sa simbahan at nakita niya doon ang dalawang magkapatid. Sinabihan niya ang mga ito na kung maari ay umuwi na dahil ang kanilang ina ay naghanda ng isang espesyal na hapunan. Natuwa ang mga bata sa narinig ngunit sa huli ay tumanggi ang mga ito dahil na rin sa kanilang tungkulin sa simbahan. Nabanggit din ng Pilosopo na nadarama niya ang paghihinagpis ng binata lalo na ng malaman nito ang sinapit ng kanyang ama. Dagdag pa niya, isa rin daw siya sa anim na kataong nakipaglibing sa ama ni Ibarra. Ang kanilang usapan naman ay napadako sa purgatoryo, bagay na hindi pinaniniwalaan ni Pilosopo Tasyo ngunit pinaniniwalaan naman ng nakararami. Bagamat hindi naniniwala ang Pilosopo sa purgatoryo ay nirerespeto naman daw niya ang pananaw ng

relihiyon dito. Aniya, ito raw ay gabay upang ang tao ay mabuhay ng malinis. 'Di nagtagal ay nagpaalam na rin ang Pilosopo at lumakad palayo ng masiglang-masigla sa gitna ng matatalim na kidlat at dumadagundong na kulog.

Kabanata 15: Ang mga Sakristan

Ang mga kausap ni Pilosopo Tasyo sa simbahan ay ang magkapatid na sakristan na sina Crispin at Basilio, mga anak ni Sisa. May hinaharap palang matinding suliranin ang dalawang bata. Nagbibigay ito ng kawalang pag-asa sa kanila lalo na sa mas nakakabata na si Crispin. Siya ay pinagbintangan ng pari sa pagnanakaw ng dalawang onsa o halagang tatlung pinto ng dalawang piso. Hindi niya mababayaran ang nawawalang salapi dahil ang sahod lamang nila sa pagsasakristan ay dalawang piso kada buwan. Tatlong beses pa naman ang pataw sa multa. Hiningan niya ng tulong ang kanyang kuya na si Basilio. Hiniling niya na kung maari ay tulungan siyang magbayad sa ibinibintang sa kanya ng pari. Ngunit hindi pumayag si Basilio dahil kailangan din niyang ibigay sa kanilang ina ang kanyang kita upang may makain. Nahiling na lang tuloy ni Crispin na mabuti pa sanang silang lahat ay magkasakit. Nangungulila na ito sa kanyang ina. Naisip niyang kung kapiling lang sana nila ito ay tiyak na ipagtatanggol sila ng ina sa kalupitan ng mga pari. Dagdag pa ni Crispin, sana nga ay ninakaw na lang niya ang pera ng sa gayon ay may maibabalik pa ito at kung mamatay man siya sa palo ay may maiwan naman siya sa kanyang ina at kapatid. Si Basilio nama'y nag-aalala sa galit ng kanyang ina kapag nalaman nito na na pagbintangang magnanakaw ang kanyang kapatid. Ngunit buo ang tiwala ni Crispin na hindi maniniwala ang kanilang ina na siya ay nagnakaw. Ipapakita umano niya ang maraming latay sa buong katawan dahil sa palo ng pari, pati na rin ang butas niyang bulsa. Sasabihin din daw niya na ang pera lang niya ay isang kuwalta lamang na aginaldo pa sa kanya noong nakaraang pasko. Pati ito ay pinag-interesan pa ng sakim na pari. Sa patuloy na pag-uusap ng magkapatid ay 'di nila namalayan ang pagpanhik ng sakristan mayor. Nagpupuyos ito sa galit dahil sa narinig niya ang pinag-uusap ng dalawang batang sakristan. Dahil dito ay pinagmulta niya si Basilio dahil daw sa salang maling pagpapatugtog nito sa kampana. Dagdag pa ng sakristan mayor, hindi maaring umuwi si Crispin hangga't hindi nito ibinabalik ang ninakaw na salapi. Mas lalo lamang napahamak si Basilio ng magtangka siyang mangatwiran. Makakauwi lamang daw ito sa ika-sampu ng gabi. Mapanganib para kay Basilio ang umuwi ng ganitong oras dahil mahigpit na ipinapatupad ng guwardiya sibil na bawal ng maglakad ang sinuman bago sumapit ang ika-siyam ng gabi. Matapos itong sabihin ng sakristan mayor ay kinaladkad na niya si Crispin at hindi na magawang makiusap ni Basilio dahil sa pangamba at awa sa kapatid. Naririnig niya ang pagpapalahaw at daing ng kapatid dahil sa sakit na nadarama. Binalot si Basilio ng matinding paghihinagpis. Natulala at nawalan siya ng pag-asa para tulungan ang kapatid na mabago ang kanyang kalagayan. Sa pagtila ng ulan ay nagpatihulog si Basilio mula sa bintana ng kampanaryo gamit ang lubid ng kampana.

Kabanata 16: Si Sisa

Abalang-abala si Sisa na ina nina Basilio at Crispin sa isang maliit na dampa sa labas ng bayan. Siya'y salat sa kabuhatan. May likas mang ganda ngunit pinatanda na siya ng panahon at pagdurusa. Nakapag-asawa si Sisa ng isang lalaking walang idinulot sa kanya kundi sakit sa kalooban. Tamad ito, mahilig sa sugal, iresponsable at nagpapagala-gala lang sa lansangan. Wala siyang pakialam sa kanyang mag-iina. Madalas pa nga ay binubugbog nito si Sisa kapag siya ay umuwi sa kanila. Patuloy lamang na tinitii ni Sisa ang ginagawa

sa kanila ng asawa. Minamahal pa rin niya ito at sinasamba na akala mo'y diyos. Nung araw na iyon ay naghanda ng masarap na hapunan si Sisa para sa kanyang dalawang anak. Minsan lamang itong mangyari dahil na rin sa kasalatan nila sa buhay. Inihain niya ang paborito ni Crispin na tuyong tawilis at sariwang kamatis samantalang tapang baboy-damo naman at isang hita ng patong bundok ang para kay Basilio. Galing ang lahat ng iyon kay Pilosopo Tasyo. Ngunit sa kasamaang palad ay naunang dumating ang asawang tamad at iresponsable ni Sisa. Inubos niyang lahat ng inihain ng asawa para sa mga anak at hindi man lamang nagtira para sa sa kanila. Ni hindi niya itinanong kung kamusta na ba ng kanyang mag-iina, sa halip ay nagbilin pa ito na bigyan siya ng kwarta mula sa kita ng dalawang bata. Wala nang nagawa si Sisa kundimaghinagpis sa pag-aalalang wala nang masarap na hapunan ang kanyang dalawang supling. Nagluto siyang muli para naman may makain ang mga anak pagdating galing sa simbahan. 'Di nagtagal ay nainip si Sisa sa kahihintay sa mga anak. Nakarinig na lamang siya ng malalakas na tawag mula kay Basilio.

Kabanata 17: Si Basilio

Dumating sa kanilang bahay si Basilio na duguan sa kadahilanang hinabol siya ng mga gwardiya sibil at nadaplisang bala sa ulo. Hindi na siya nakahinto sa paglalakad dahil sa takot niyang ikulong at paglinisin sa kuwartel. Ipinakausap ni Basilio sa ina na sabihing nahulog na lamang siya sa puno kaysa ipagtapat ang tunay na nangyari. Nalaman na rin ni Sisa na napag-bintangan si Crispin na nagnakaw ng dalawang onsa. Nahabag ang puso ng ina dahil sa awa sa kanyang bunso. Ngunit hindi ipinagtapat ni Basilio ang parusang tinatamasa ni Crispin sa kamay ng sakristan mayor at pari. Nawalan na rin siya ng ganang kumain dahil sa kalagayan ng ina lalo na ng malaman nitong dumating ang kanyang ama. 'Di kasi linggid sa kaalaman ni Basilio ang pambubugbog na ginagawa ng ama sa kanyang ina tuwing dumarating ito sa kanilang bahay. Dahil sa galit ay nasabi nito na mabuti pang mawala na ang kanyang ama at mabuhay silang tatlo na lamang. Baka sa ganitong kalagayan ay mabuhay pa sila ng maayos. Ito nama'y pinagdamdang ng kanyang ina. Para kay Sisa, sa kabila ng ugali ng kanyang asawa ay nais pa rin niyang magkakasama silang lahat. Nakatulugan naman ni Basilio ang kanyang mga alalahanin at pagod. Sa kalagitnaan ng kanyang tulog ay binangungot ito. Sa kanyang panaginip ay nakita niya ang pambubugbog ng kura at sakristan mayor kay Crispin. Ito'y pinalo nila ng yantok sa ulo hanggang sa duguang humandusay sa sahig. Nagising na lamang sa yugyog ng kanyang ina si Basilio at sa halip na ipagtapat ang laman ng kanyang panaginip ay sinabi na lamang niya ang kanyang pangarap para sa ina at kapatid. Ani Basilio, nais niyang huminto na sila sa pagsasakristan ni Crispin. Magpapastol na lamang siya ng baka at kalabaw na pag-aari ni Ibarra. Pagsapit sa edad na kaya na niyang mag-araro sa bukid ay hihiling siya ng kapisasong lupa para sakahin. Pauunlarin niya raw ito at kapag umunlad na ang kanilang buhay ay pag-aaralin niya ang kapatid kay Pilosopo Tasyo. Ang kanyang inang si Sisa ay patitigilin na rin niya sa pananahi. Bagaman nagpapakita ng pagkatuwa ang ina sa mga pangarap ng anak ay lihim namasiyang nasasaktan dahil hindi isinama ni Basilio sa kanyang mga plano ang kanyang ama.

Kabanata 18: Mga Kaluluwang Naghihirap

Matamlay na nagdaos ng misa si Padre Salvi ng araw na yaon. Ang mga matatanda ay abala sa nalalapit na pista sa kanilang bayan habang naghihintay naman na makausap ang pari. May nais silang malaman. Si Padre Damaso ba, si Padre Martin o ang koordinador

ang magmimisa? Ang pagbili ng indulgencia para sa kaligtasan ng mga namatay na kaanak na patuloy na nagdurusa sa purgatoryo ay napag-usapan ng mga matatanda. Mahigit isang libong taon na kaligtasan mula sa pagdurusa sa purgatoryo ang katumbas ng isang indulgencia. Dahil sa kaabalahan ng mga matatanda sa kanilang pagpapalitan ng kuro-kuro ay hindi nila namalayan ang pagdating ni Sisa. May dala siyang handog para sa mga pari. Mga sariwang gulay mula sa kanyang mga tanim at pako na paborito ng kura ang dala ni Sisa. Nagtuloy siya sa kusina ng kumbento upang iayos ang kanyang mga dala-dalahan. Ni hindi siya pinansin ng mga sakristan at mga tauhan sa kumbento ngunit nakausap naman niya ang tagaluto doon. Nalaman niyang maysakit ang pari at hindi niya ito makakausap. Nagulat din siya ng malaman na ang anak niyang si Crispin ay tumakas kasama ni Basilio pagkatapos nitong magnakaw ng dalawang onsa. Alam na raw ito ng mga gwardiya sibil kaya papunta na ang mga ito sa kanilang bahay upang hulihin ang kanyang mga anak. Tinuya rin nito si Sisa dahil hindi daw niya tinuruan ng kabutihang asal ang magkapatid at higit sa lahat ay nagmana raw ang kanyang mga anak sa kanyang asawang walang silbi.

Kabanata 19: Mga Suliranin ng Isang Guro

Sa tabi ng lawa ay nagkita sina Ibarra at ang guro sa San Diego. Itinuro ng guro kung saan naitapon ang bangkay ng ama ng binata. Isa diumano si Tinyente Guevarra sa iilang nakipaglibing sa kanyang ama. Sinabi ng guro ang ginawang pagtulong ni Don Rafael sa ikauunlad ng edukasyon sa kanilang bayan at naitulong nito sa kanyang kapakanan. Tumulong kasi ang ama ni Ibarra sa pangangailangan ng guro sa pagtuturo noong siya ay nagsisimula pa lamang. Ini isa-isa din ng guro ang ang mga kinakaharap na suliranin ng San Diego tungkol sa edukasyon.

Aniya, ang mga ito raw ay ang mga sumusunod:

- ang kawalang ng panggastos para sa mga kagamitan sa pag-aaral,
- ang kawalan ng silid aralan na akma upang makapag-aral ng walang balakid ang mga bata,
- ang kakaibang pananaw ng mga pari sa paraan ng pagtuturo,
- ang mga patakaran ng simbahan tungkol sa nilalaman ng kanyang mga aralin,
- at ang kawalan ng pagkakaisa ng mga magulang ng mag-aaral at ng mga taong may katungkulan.

Kahit anong tiyaga ng guro na ituro sa kanyang mga estudyante ang nilalaman ng mga libro na nakasulat sa wikang Kastila ay pilit itong pinanghihimasukan ni Padre Damaso. Pinapalo at minumura diumano ng pari ang mga bata sa tuwing makaririnig ito ng ingay mula sa tapat ng kwadra kung saan nag-aaral ang mga bata dahil nga wala silang silid-aralan. Pinapanigan naman ng mga magulang ang mga pari tungkol sa pagpalo bilang epektibong paraan ng pagdidisiplina at pagtuturo sa kanilang mga anak. Dahil sa pakikialam ng pari at mga balakid sa pagtuturo ang siyang sinisising dahilan ng guro sa kanyang pagkakasakit. Nang bumalik naman siya sa pagtuturo ay napansin niyang nabawasan ang bilang ng kanyang mga mag-aaral. Ang guro ay natuwa ng malaman na hindi na si Padre Damaso ang kura sa San Diego kaya minabuti niyang iangkop ang nilalaman ng mga aralin sa kalagayan ng kanyang mga mag-aaral. Kahit pa nagkaroon ang kalayaan ang guro na iangkop ang kanyang mga aralin ay higit pa ring pinahalagahan ng simbahan ang pagtuturo tungkol sa relihiyon. Nangako naman si Ibarra na gagawin ang kanyang makakaya upang matulungan ang guro at maiangat ang kalagayan ng edukasyon sa bayan. Kanya raw babanggitin sa araw ng pulong sa paanyaya ni Tinyente Mayor ang mga napag-usapan nila ng guro.

Kabanata 20: Ang Pulong sa Tribunal

Noong araw na iyon ay panauhin sina Ibarra at ang guro sa pulong. Ang tanging bulwagan na nagsisilbing lugar para sa pagpupulong at pag-uusap ng mga makapangyarihan at mayayaman sa bayan ay ang tribunal. Nahahati sa dalawang kinatawan o lapian ang mga nasa pulong. Ang una ay ang mga konserbador o pangkat ng mga matatanda na pinamumunuan ng Kabesa samantalang ang pangalawa ay ang liberal na binubuo naman ng mga kabataan sa pamumuno ni Don Filipino. Ang pagpupulong ay tungkol sa gaganaping kapistahan labing-isang araw mula sa araw na iyon, mga programa at aktibidad na gagawin para sa pista, at ang pagtatayo ng paaralan para sa bayan. Sa pulong ay sinamantala ng mga mayayaman ang makapagtalumpati kahit na walang katuturan ang kanilang ibang pinagsasabi. Kagaya ni Kapitan Basilio na nakalaban ni Don Rafael. Si Don Filipino naman ay nagmungkahi na sa bawat gawain ay dapat may talaan ng mga gastos. Iminungkahi din niyang magpagawa ng isang malaking tanghalan sa plasa at magtanghal ng palatuntunan tulad ng komedya sa loob ng isang linggo. Nabanggit din ni Don Filipino ang pagkakaroon ng paputok upang maging lalong masaya ang pista, bagay na 'di naman sinang-ayunan ng lahat. Ang Kabesa naman ay nagbigay ng panukala na dapat ay tipirin ang pagdiriwang. Wala rin dapat na paputok at ang mga gaganap sa programa ay dapat mga taga-San Diego. Aniya, ang sentro ng pagtatanghal ay dapat mga sariling ugaling Pilipino. Ang mga panukalang inihandog ng magkabilang pangkat ay walang bisa dahil nakapagdesisyon na ang kura tungkol sa gaganapin sa pista. Ang mga gagawin ay anim na prusisyon, tatlong sermon, tatlong misa mayor at isang komedya.

Suriin/ Talakayin

Mula sa binasang buod ng mga kabanata ay iyong nalalaman ang naging anong kapalaran ng mga tauhan. Ngayon sagutin natin ang mga ilang gawaing magpapalawak sa pag-uunawa sa nobela.

Gawain 1: Paglinang sa Talasalitaan

Hanapin sa Hanay B ang kahulugan ng mga salitang nasa Hanay A. Isulat sa patlang ang titik ng tamang sagot.

A	B
___1. nakapinsala	A. nagmamatyag
___2. nagmamasid	B. isinagawa
___3. ginanap	C. nakasira
___4. kinagawian	D. bigyang pansin
___5. taimtim	E. nanunuya
___6. nanlilibak	F. pumagitna
___7. namagitan	G. nakasanayan
___8. palalo	H. seryoso
___9. pagkakanulo	I. mayabang
___10. isaalang-alang	J. pagtataksil

Gawain 2: Basahin at sagutin ang mga sumusunod batay sa iyong naunawaan sa nobela. Isulat ang sagot sa papel.

1. Ano ang naging reaksiyon ni Ibarra nang nabatid niyang pinahukay ng malaking kura ang labi ng kanyang ama?
2. Magkano ang halagang ibinintang na ninakaw ni Crispin ayon ng Sakristang Mayor?
3. Ilarawan si Sisa bilang isang ina?
4. Ilarawan ang kalagayan nina Basilio at Crispin habang sila ay nasa kampanaryo.
5. Kung ikaw si Sisa, ano ang iyong gagawin kung ang iyong asawa ay nanakit sayo?

Isaisip

Alam mo ba?

Ang mga pangyayari sa kabanata 11-20 ay nakapokus sa mahahalagang pangyayari sa buhay ni Sisa. Si Sisa ay sumisimbolo ng isang ulirang ina . Katulad ng ibang ina, madalas at natural lamang para sa isang ina ang mag-alala sa kanyang mga anak gaya ni Sisa na nag-alala sa kanyang mga anak. Ang katangian na ito ay higit lamang na nagpapakita kung gaano kamahal at pinapahalagahan sina Basilio at Crispin na handa ialay ang sarili para lamang sa kanyang mga anak.

Isagawa

Gawain 1. Piliin sa ibaba kung ang mga pahayag ay nagpapakita ng pag-ibig sa:

A. bayan   B. magulang   C. anak   D. kasintahan.

Isulat ang titik ng iyong sagot sa patlang.

- ____ 1. Nang dumating si Sisa sa kumbento, siya ay humahagulhol dahil wala ang kanyang mga anak na sina Basilio at Crispin.
- ____ 2. "Mahal ko ang aking bayan pagkat utang ko rito at magiging utang pa ang aking kaligayahan."
- ____ 3. Nagtampo si Maria Clara kay Crisosotomo Ibarra dahil minsan lang siya sumulat sa kanyang katipan.
- ____ 4. Hindi ipinagtapat ni Basilio ang parusang tinatamasa ni Crispin sa kamay ng sacristan mayor at pari para hindi mag-alala ang ina.
- ____ 5. Ipinagpatuloy ni Crisostomo Ibarra ang pagpapaunlad ng edukasyon sa kanilang bayan.

Gawain 2. Suriin mo ang mga pahayag at pagkatapos ay ibigay ang iyong sariling pananaw/ kaisipan.

Pagmamahal sa Bayan

"Tunay pong hindi ako maaaring umibig ni lumigaya sa sariling bayan ngunit nakahanda akong magtiis at mamatay rito. Hangad ko na ang lahat ng Inang Bayan ay maging kasawian ko rin." - **Elias**

Pananaw: _____

Pagmamahal sa Magulang

"Dapat mong isipin ang tungkulin mo at kinabukasan. Dapat mong tuklasin ang karunungan ng buhay na hindi maibibigay sa iyo ng sarili mong bayan upang pakinabangan ka niya sa ibang araw." Si Don Rafael Ibarra

Pananaw: _____

Pagmamahal sa Kasintahan

"Ang maaliwalas na langit ng Italya ay nagpagunita sa akin ng iyong mga mata at ng iyong ngiti. Ang iyong alaala ay siyang nagligtas sa aking kalungkutan". -Crisostomo Ibarra

Pananaw: _____

Pagmamahal sa Anak:

"Aba...Huwag! "wika ni Basilio. Pare-pareho tayong mamamatay! At si nanay ay mamatay sa sama ng loob at tayong dalawa ay mamamatay sa gutom." -Basilio

Pananaw: _____

Pagyamanin/ Karagdagang Gawain

Panuto: Sumulat ng isang liham para sa iyong ina na nagpapakita ng pagmamahal at gumamit ng mga ekspresyong nagsasaad ng damdamin.

Pamantayan

1. Mapagkakakitaan ng mga bahagi	5	
2. Gumamit ng ekspresyong nagsaad ng damdamin		5
3. Wastong gamit ng gramatika at bantas	5	
4. Kalinisan		<u>5</u>
	20	

(Ikatlong Araw)

Alamin

- 1.Natutukoy ang mga salita ayon sa antas ng pormalidad na ginagamit sa pangungusap.
- 2.Nagagamit ang mga salita sa antas ng ayon pormalidad nito.

Balikan/Pagganyak

Panuto: Ibigay ang limang suliranin ng guro.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Suriin/ Talakayin

Mga salita ayon sa antas ng pormalidad ng gamit nito (level of formality)

Ang wika ay mahalaga sa lipunang ating ginagalawan. Ito ang ginagamit natin sa pang-araw-araw na pakikipag-ugnayan sa kapwa. Ayon kay Tumangan (1986), “ang wika ay mahalagang bahagi ng lipunan sa dahilang ito ang kasangkapang kailangan sa pakikipagtalastasan”

1. **Balbal** - May katumbas itong slang sa Ingles at itinuturing na pinakamababang antas ng wika. Singaw ng panahon sapagkat bawat panahon ay may nabubuong salita. Ito ang nagpapatunay ng pagiging dinamiko ng wika. Itinuturing din itong pinakamababang antas ng wika na karaniwang ginagamit sa lansangan.

Mga Halimbawa: Parak (pulis) Eskapo (takas ng bilangguan) Istokwa (naglayas)
 Juding (bakla) Tiboli (tomboy) Balkonik (taong maraming
 balahibo sa katawan) Brokeback (lalaki sa lalaking relasyon)
 Lobat (lupaypay)

2. **Kolokyal** - Ito ang ginagamit sa pang-araw-araw na hinalaw sa pormal na mga salita. Nagtataglay ng kagaspangan ang mga salitang ito subalit maaari rin namang maging repinado batay sa kung sino ang nagsasalita gayon din sa kanyang kinakausap.

Halimbawa: -alala -naron -antay -lika -kanya kanya -lugal

3. **LALAWIGANIN** - Ito ang mga salitang karaniwang salitain o dayalekto ng mga katutubo sa lalawigan gaya ng Cebuano, Bicolano, Batangueno at iba pa na may tatak –lalawiganin sa kanilang pagsasalita. isang palatandaan ng lalawiganing tatak ay ang punto o *accent*.

Halimbawa:

tapok-pangkat
 halok-halik

ungo-aswang
 higala-kaibigan

molakaw-maglakad
 hilak-iyak

4. PAMBANSA - Ang mga salitang ito ang ginagamit sa mga aklat, babasahin at sirkulasyong pangmadla. Ito rin ang wikang ginagamit sa mga paaralan at sa pamahalaan.

Halimbawa:

aklat	ina	ama
dalaga	masaya	lugar

5. PAMPANITIKAN-Ito ang may pinakamayamang uri. Ginagamit ang salita sa ibang kahulugan. Mayaman sa paggamit ng idyoma, tayutay. Ginagamit ng mga manunulat, dalubhasa at mananaliksik.

Halimbawa:

mabulaklak ang dila	di-maliparang uwak	kaututang dila
balat sibuyas	taingang kawali	nagbukas ng dibdib
kapit-bisig	kawayang sumasayaw	

Ang mga salita ay ayon sa antas na paggamit o pormal na paggamit o pormalidad na paggamit nito (Level of formality). May mga salitang ginagamit sa mga di pormal o pormal na kalagayan o pangkalahatan.

Halimbawa: Ang iba pang salita na tinatawag sa paggamit sa sitwasyon na maaring:

Pormal	Di Pormal	Neutral
1. kapanalig 2. kaanib 3. katoto 4. Ina 5. Ama	kabagang abay utol Ermat Erpat	kaibigan kasama kaakbay Nanay/Mama Tatay/ Papa

Isagawa

A. Panuto: Basahin ang pangungusap at suriin ang mga salitang sinalungguhitan batay sa antas ng wika ng pormalidad nito. Piliin kung;

A. Balbal

B. Kolokyal

C. Lalawiganin

D. Pambansa

E. Pampanitikan.

Isulat ang titik sa sagutang papel.

1. Matamis na ngiti ang ipinuko ng dalaga sa binata.
2. Hindi pa kami mga gurang. Sigaw ng mga kababaihan habang kumakaway.
3. Mainitin kasi ang ulo ng parak na tatay niya. *
4. Cool ka lang 'igan, mapapahamak ka lang kung padalus-dalos ka.
5. Meron na siyang katuwang kaya hindi siya nahihirapan sa buhay.

B. Panuto: Ibigay ang Pormal at Di pormal na salita mula sa mga salitang Neutral. Ilagay ito sa papel.

Neutral	Pormal	Di Pormal
1. syuta 2. guwardiya 3. kasama 4. kaibigan 5. nanay		

(Ikaapat na Araw)

Alamin

- A. Naisusulat muli ang isang iskrip ng mock trial
- B. Nagagamit ang pahayag na nagsaad ng matibay napaninidigan na may tunggalian.

Balikan

Panuto: Kilalanin ang mga sinalungguhitan na salita kung ito'y kolokyal, balbal, lalawiganin, pampanitikan at pambansa.

- ___ 1. Ang bait talaga ng Ale.
- ___ 2. Mamsie, kumusta na si Pare.
- ___ 3. Meron akong dalang masarap na pagkain.
- ___ 4. Mala adones ang kanyang kakisigan ni Crisostomo Ibarra.
- ___ 5. Tanan ng mga kaibigan ni Don Rafael ay umayaw sa pagtulong dahil ayaw nilang masangkot sa kaso.

Tuklasin

Ang araling ito ay malalaman mo ang matinding sakit at sama ng loob na naranasan ni Crisostomo Ibarra dahil sa kanyang nalaman sa pagkamatay ng kanyang ama at malalaman din natin kung papaano gumawa ng isang mock trial gamit ang mga tunggalian.

Panuto: Basahin mo at unawain ang "Erehe at Subersibo na isang Mock Trial at alamin ang kung papaano hinatulan ng hurado ang nasasakdal.

Erehe at Subersibo

Kabanata IV

COURT CLERK: Magsitayo ang lahat.... (pumasok ang Hukom)

TAGAPAG-USIG: Kagalang na hukom, patutunayan namin sa harap ng Kagalang galang na Hukumang ito na ang nasasakdal ay siyang akusado...

HUKOM: Tinatawagan si Ginoong Rafael Ibarra, ang nasasakdal.

COURT CLERK: Nasasakdal!!!

NASASAKDAL: Narito po ako kagalang na hukom!

HUKOM: (Ipupukpok ang gavel) Lumapit ka rito at maupo sa *witness stand*.

COURT CLERK: Ikaw ba ay sumusumpang magsasabi ng totoo at pawang katotohanan lamang?

NASASAKDAL: opo!

TAGAPAG-USIG: Maaari bang sabihin mo sa Hukumang ito kung ano ang iyong buong pangalan?

NASASAKDAL: Don Rafael Ibarra po! Kagalang galang na hukom (Rafael Ibarra po)

TAGAPAGTANGGOL: Rafael Ibarra po ang pangalan ng nasasakdal.

TAGAPAG-USIG: Sabihin mo nga ang totoo? sabihan mo, ikaw ba ang pumatay sa artelyero?

NASASAKDAL: Hindi po. (Kinakabahan tumanggi)

TAGAPAG-USIG: Ikaw ba ang nagtulak sa Artelyero?

NASASAKDAL: Hindi ko po siya tinulak, nag-away po kami at nawalan po siya ng balance at natamaan siya sa malaking bato. (Kinakabahan tumanggi)

TAGAPAG-USIG: Sabi mo nag-away kayo?

NASASAKDAL: Opo.

TAGAPAG-USIG: Dahil nag-away kayo itinulak mo ang Artelyero, di ba?

NASASAKDAL: Hindi po. (Kinakabahan tumanggi)

TAGAPAGTANGGOL: *Your honor objection*, Hindi ibig sabihin nag-away sila ay siya ay nagtulak sa biktima, denepensyahan lamang niya ang kanyang sarili laban sa artelyero.

HUKOM: Overruled! Ipagpatuloy mo, attorney.

TAGAPAG-USIG: Ano ang dahilan ng inyong pagtatalo?

NASASAKDAL: Pinalo niya kasi ang mga bata, pinigilan ko lang po siya.

TAGAPAG-USIG: Nagsasabi ka ba ng katotohanan o nagsisinungaling ka para ilabas na ang Artelyero ang may kasalanan sa lahat?

TAGAPAGTANGGOL: *Your honor objection*, Hindi niya dapat pagbintangan ang aking klihente na walang sapat na ibedensya. Kagalang galang na hukom, malinaw na walang kasalanan ang aking kliyente at aksidente lang ang pagkamatay ng biktima.

HUKOM: Tumahimik! Baguhin mo ang tanong attorney.

TAGAPAG-USIG: Bakit ka nakisalo sa away ng mga ito? (Itinuro ang kliyente ng tiga-usig)

NASASAKDAL: Dahil naawa ako sa mga bata. Kagalang galang na hukom.

TAGAPAGTANGGOL: Kagalang galang na hukom, meron po akong dalang testigo na ang na nagpapatunay na ang nasasakdal ay inosente.

HUKOM: Tawagin ang saksi!! (Naiirita)

TAGAPAG-USIG: Tinatawagan si Binibining Lina Manalastas.

COURT CLERK: Ikaw ba ay sumusumpang magsasabi ng totoo at pawang katotohanan lamang?

SAKSI: Opo, Kagalang galang na hukom.

TAGAPAG-USIG: Maaari bang sabihin mo sa harap ng hukumang ito ang iyong buong pangalan?

SAKSI: Ako po ay si Lina Manalastas.,

TAGAPAG-USIG: Binibining Lina, bilang nag-iisang saksi, Nasaan ka noong araw ng aksedente.

SAKSI: Nasa harapan po ako sa kanila.

TAGAPAG-USIG: Ibig sabihin, Nakita mo ang buong pangyayari?

SAKSI: Opo senior. Siningil ako ng Artelyero ng buwis, ngunit nahihirapan siyang magbasa

kaya pinagtawanan siya ng mga bata.

TAGAPAG-USIG: Nagsasabi ka ba ng totoo?

SAKSI: Opo senior.

TAGAPAGTANGGOL: Wala na po akong katunungan Kagalang galang na hukom.

HUKOM: Bago mo na ako maghatol ay pag-aaralan ko muna ang mga ebedinsya magkikita tayo sa korte sa tatlong buwan (Ipinukpok ang gavel)

NASASAKDAL at TAGAPAGTANGGOL: Kagalang galang na hukom. Hindi po pwede ‘yan (Napayuko)

HUKOM: *That’s an order.*

Suriin/ Talakayin

Ang **Mock trial** ay isang paraan ng panggagaya sa kung ano ang nangyayari sa isang totoong paglilitis sa korte. Ginagawa ito kung minsan ng mga abogado bilang paghahanda sa totoong paglilitis, gumagamit sila ng mga boluntaryo na gaganap sa mga eksena ng paglilitis para masubok at makapagsanay sila. Tulad ito ng isang pagsasadula, na ang bawat isa ay magpapanggap sa papel na ibinigay sa kaniya. Halimbawa magpapanggap ka bilang isang hukom, akusado, testigo, o iba pa. Ang mga pangyayari ay katulad din ng mga pangyayari sa isang totoong paglilitis. Pero paano nga ba ang pagsulat ng isang Mock Trial?

Narito ang mga hakbang/ halimbawa.

Mga Hakbang sa isang Paglilitis

1. Gagampanan ng isang Hukom o Hurado: Siya ang namumuno sa kaso.

Halimbawa:

"Magsipagtayo ang lahat. Ang Korte ng _____ ay nasa sesyon na ngayon. Ang kagalang-galang na Hukom na si _____ ang mamumuno.

2. "Pambungad na Pahayag: Ang Una ang taga-usig, ay unang maglalahad sa nasasakdal at pagkatapos ay abugado ng nasasakdal, ipaliliwanag kung ano ang inyong katibayan o ebidensya at kung ano ang susubukan niyong patunayan.

Halimbawa:

Pag-uusig o Kaso ni _____: Ang mga saksi ay tinawag upang magpatotoo at ipakita ang iba pang katibayan. Ang bawat testigo na tinawag ay uusisahin ng depensa ang kaso .

3. Tagapagtanggol: Pareho ng ikatlong hakbang na ginawa maliban na lamang sa bahagi kung saan ang saksi ay direktang susuriin ng prosecution.

Halimbawa:

Pahayag: Sinisiyasat ng abogado ng magkabilang panig ang katibayan naipinakita at humihiling ng desisyong na pabor sa kanila.

4. Ang hurado ay magpaliwanag sa hukom tungkol sa mga sapat na ibedensya na naaangkop sa patakaran ng batas na dapat isaalang-alang sa pagtimbang ng mga ito.

Isagawa

A. Panuto: Basahin at lagyan ng tsek (✓)kung tama ang tinukoy na salitang sinasalunghitan at kung mali, ilagay ang tamang sagot patlang.

- _____ 1. Ang hurado o taga-usig ay tagahatol batay sa mga ebedensya.
- _____ 2. Ang mock trial ay isang uri ng tula na isinadula na parang nasa korte.
- _____ 3. Ang court clerk ay ang tagapagsalita sa korte.
- _____ 4. Ang biktima ay taong nagkasala sa batas.
- _____ 5. Ang Tagapagtanggol ay nagtatanggol sa biktima.

B. Panuto: Sagutin ang mga katanungan.

1. Ano ang isinampang kaso ng biktima?
2. Ano ang kasalanan ng suspek?
3. Sino ang nagpapatunay na ang suspek ay inosente?
4. Kung ikaw ang taga-usig paano mo patutunayan na may sala ang nasasakdal?
5. Ipaliwanag ang Kasabihan” Ang suspek ay inosente hanggang hindi napapatunayan na siya guilty”.

Karagdagang Gawain

Panuto: Sumulat ng iskrip ng Mock Trial tungkol sa tunggalian ng mga napiling tauhan ng Noli Me Tangere. Magsaliksik ng mga ebedensiyang gagamitin sa mock trial. Isulat ito sa isang malinis na papel.

Rubriks sa Pagpupuntos:

Krayterya	5	4	3	2
Sariling-gawa at hindi hinalaw/ginaya sa iba				
Malinaw, payak at hindi maligoy ang pagkakagawa. Naipamamalas ang angking galing sa pakikipagtalo at pagtatanggol ng mga tauhan.				
Malinaw ang nilalaman ng mga ideyang laban o sang-ayon sa tauhan.				
Maayos na naipapakita ang epektibong paglutas sa suliraning maaaring ikabuti sa lahat.				

Tayahin

Panuto: Basahin at unawain ang mga katanungan at piliin ang pinakatamang sagot sa mga pagpipiliian. Isulat sa papel ang sagot.

1. Pautal-utal na sumagot si Padre Damaso ukol sa kamatayan ni Don Rafael, ang salitang may salungguhit ay nangangahulugan.
  - A. paputol-putol
  - B. pabulong bulong
  - C. pakumpas kumpas
  - D. pasigaw- sigaw
2. Alin sa sumusunod ang balbal na salita?
  - A. charot
  - B. pulis
  - C. bahay
  - D. doctor
3. Iyan ang mga masamang epekto ng pagpapakadala sa Europa ng mga kabataang Indio! Kailangang itong ipagbawal ng gobyerno!”
  - A. pangungutya
  - B. paninisi
  - C. paninira
  - D. pag-aalala
4. Dumating si Sisa sa kumbento na nagbabakasakaling marinig ang tinig ng kanyang mga anak. Anong pag-ibig ang ipinakikita ni Sisa?
  - A. pag-ibig sa magulang
  - B. pag-ibig sa kapwa
  - C. pag-ibig sa anak
  - D. pag-ibig sa bayan

5. Dumating ang utol ni Tarsilo. Ano ang pormal na salita ng utol?
A. kakusa   B. kompare   C. kapatid   D. kaibigan
6. Ama ni Crisostomo Ibarra na kinaiingitan nang labis ng kurang Pransiskano dahil sa yaman, kung itinaturing erehe.
A. Don Filipino   B. Don Pedro   C. Don Tiayo   D. Don Rafael
7. “Lagi mo ba akong naaalala? Sa pahayag na yan, anong damdamin ang nangingibabaw?
A. nagagalit   B. nagtatampo   C. nagseselos   D. naiinip
8. Ang pagpapatuloy ni Ibarra sa pangarap ng kanyang ama na makapagtayo ng paaralan ay nagpapakita ng pag-ibig sa _____.
A. pag-ibig sa magulang   C. pag-ibig sa anak
B. pag-ibig sa kapwa   D. pag-ibig sa bayan
9. “Kahit minsan ba ay hindi mo ako nalimot sa ibang bansa”? Sa pahayag na yan, anong damdaming ang nangingibabaw?
A. nagagalit   B. napipikon   C. nagdadamdin   D. nanghihinayang
10. Ang salitang “indiyo” ay ginagamit ng mga Kastila para sa mga Pilipino bilang _____.
A. paggalang   B. pagsaludo   C. panlibak   D. pagmamalaki
11. Sino ang namumuno o tagapagsalita sa korte?
A. Court Clerk   B. hukom   C. suspek   D. taga-usig
12. Ang pag-aagawan ng upuan nina Padre Damaso at Padre Salvi ay sumisimbolo ng pagiging _____.
A. makapangyarihan   B. malakas   C. mayaman   D. matalino
13. Ang paghalik sa kamay ng mga Pilipino sa mga pari noong unang panahon ay nagpapakita ng pagiging;
A. mapagmataas ng mga Pilipino
B. mayabang ng mga Pilipino
C. mababa ng pagtingin ng mga Prayle sa mga Pilipino.
D. larawan ng pagkaama ng mga Prayle sa mga Pilipino.
14. Anong damdamin ang ipinahiwatig kapag babae ang nagsasalita ng ganito?
“Marami bang lungsod kang nararating at marami kang babaeng nakilala”?
A. nagagalit   B. nagtatampo   C. nagseselos   D. naiinip
15. Nagpunta si Crisostomo Ibarra sa Escolta kasama ang kanyang kaibigan. Ano ang salitang balbal ng kaibigan?
A. igan   B. katoto   C. kasuyo   D. utol